

วงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวและพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ประเทศไทย

รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Corresponding author: rudklawp@nu.ac.th

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การสร้างงาน และกระจายรายได้สู่ครัวเรือน อย่างไรก็ตาม การยกระดับสู่การเป็นพื้นที่ CBT ที่ประสบความสำเร็จนั้น ชุมชนต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ส่งผลให้บางแห่งสามารถเติบโตได้อย่างมั่นคง ในขณะที่บางแห่งไม่อาจพัฒนาขีดความสามารถของตนเองได้ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการและวงจรชีวิตของพื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนโดยใช้แนวคิดวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวของ Richard W. Butler เป็นกรอบการศึกษา พื้นที่เป้าหมาย คือ CBT ในภาคเหนือตอนล่าง จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า ชุมชนลับแล และชุมชนลำน้ำเข็ก การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยทำการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง จำนวน 3 กลุ่ม คือ 1) ผู้นำชุมชน 2) แกนนำกลุ่มธุรกิจชุมชนและสมาชิก 3) ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชน เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแบบบันทึก ผลการศึกษาวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวก่อนเกิดการแพร่ระบาดของ COVID-19 พบว่า 1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านนาต้นจั่นสามารถพัฒนาตนเองจนอยู่ในขั้นเติบโตอย่างมั่นคง (consolidation) 2) การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้าอยู่ในขั้นการพัฒนา (development) 3) การท่องเที่ยวโดยชุมชนลับแลอยู่ในขั้นดำเนินการ (involvement) และ 4) การท่องเที่ยวเชิงผจญภัยลำน้ำเข็กมีการเติบโตอยู่ในขั้นชะลอตัว (stagnation) นอกจากนี้ วิกฤตการณ์ COVID-19 ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมาได้สร้างภาวะชะงักงันและส่งผลกระทบต่อวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวของชุมชนเกิดภาวะถดถอย หลายแห่งต้องอาศัยระยะเวลาในการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจให้กลับสู่สภาวะปกติ ดังนั้น บทเรียนจากสถานการณ์ดังกล่าวจึงควรนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อสร้างความพร้อมในการรับมือกับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

คำสำคัญ : 1. วงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว 2. การท่องเที่ยวโดยชุมชน 3. COVID-19

**The tourist area life cycle and the development of community-based tourism:
A case study of local communities in the lower northern region of Thailand**

Rudklaw Pampasit

Faculty of Social Sciences, Naresuan University, Phitsanulok 65000, Thailand

Corresponding author: rudklawp@nu.ac.th

Abstract

Community-Based Tourism (CBT) plays a crucial role in grassroots economic development, job creation, and household income distribution. However, elevating a community to a successful CBT destination involves various challenges. Consequently, some communities achieve sustainable growth, while others struggle to develop their full potential. Therefore, this article aims to analyze the development and tourist area life cycle of community-based tourism destinations, utilizing Richard W. Butler's concept as the analytical framework. The target areas comprise four CBT destinations in the lower northern region of Thailand: Baan Na Ton Chan, Baan Mai Rong Kla, Lablae, and Nam Khek communities. This qualitative research employed a purposive sampling technique to select three groups of key informants: 1) community leaders, 2) leaders and members of community enterprise groups, and 3) community tourism business operators. The research instruments consisted of interview forms and recording forms. The results regarding the tourist area life cycle before the COVID-19 pandemic revealed that: 1) Baan Na Ton Chan community tourism had reached the consolidation stage; 2) Baan Mai Rong Kla community tourism was in the development stage; 3) Lablae community tourism was in the involvement stage; and 4) Nam Khek whitewater rafting adventure tourism had reached the stagnation stage. Furthermore, the COVID-19 crisis over the past three years caused stagnation and led to a decline in the communities' tourist area life cycle. Many destinations require considerable time to recover economically and return to normal conditions. Therefore, the lessons learned from this study should be applied as guidelines for community-based tourism development planning to ensure preparedness for potential new threats in the future.

Keywords: 1. Tourist area cycle of evolution 2. Community-based tourism 3. COVID-19

บทนำ

องค์การการท่องเที่ยวโลก (United Nations World Tourism Organization: UNWTO) ได้คาดการณ์แนวโน้มการท่องเที่ยวไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2573 จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางทั่วโลก 1.8 พันล้านคน ขยายตัวในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 3.3 ต่อปี (UNWTO, 2014) ตัวเลขดังกล่าวนับเป็นโอกาสอันดีของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยในการพัฒนาสู่การเป็นจุดหมายปลายทางระดับโลก ด้วยศักยภาพด้านทำเลที่ตั้ง ความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม และอรรถาศัยไมตรีของคนไทย ส่งผลให้การท่องเที่ยวของไทยประสบความสำเร็จและมีภาพลักษณ์ที่ดีในระดับนานาชาติ นักท่องเที่ยวมีการใช้จ่ายต่อหัวเพิ่มขึ้นและเดินทางเข้ามาอย่างต่อเนื่อง (Ministry of Tourism and Sports, 2017a, 2017b) การเติบโตนี้ทำให้ไทยมีรายได้จากการท่องเที่ยวสูงติดอันดับ Top 10 ของโลก โดยในปี พ.ศ. 2560 สภาเศรษฐกิจโลก (World Economic Forum: WEF) จัดอันดับขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวของไทยไว้อันดับที่ 32 จาก 137 ประเทศ สอดคล้องกับรายงานของ UNWTO ที่ระบุว่าในปีเดียวกัน ไทยมีจำนวนนักท่องเที่ยว 35.4 ล้านคน มีรายได้สูงถึง 57.5 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ เป็นอันดับ 4 ของโลก (UNWTO, 2018) และคาดการณ์ว่าในปี พ.ศ. 2570 อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจะมีมูลค่าสูงประมาณ 2.71 ล้านล้านบาท หรือร้อยละ 14.30 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Department of Tourism, 2018, as cited in Pampasit, 2022)

อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เติบโตอย่างก้าวกระโดดกลับต้องเผชิญกับภาวะชะงักงันครั้งใหญ่จากวิกฤตการณ์แพร่ระบาดของ COVID-19 ในช่วงปี พ.ศ. 2563-2565 วิกฤตดังกล่าวส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ (Ministry of Public Health, 2022) เนื่องจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจไทยมาตลอดทศวรรษ (ปี พ.ศ. 2553-2562) โดยในปี พ.ศ. 2562 การใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวสร้างมูลค่าถึง 3.05 ล้านล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 17.64 ของจีดีพีรวมทั้งประเทศ (Ministry of Tourism and Sports, 2019) ทว่าในไตรมาสแรกของปี พ.ศ. 2563 การใช้จ่ายเพื่อการท่องเที่ยวลดลงเหลือเพียง 0.52 ล้านล้านบาท (ลดลงร้อยละ 37.56) สอดคล้องกับภาพรวมทั่วโลกที่สูญเสียรายรับกว่า 1.1 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐ (UNWTO, 2020) วิกฤตครั้งนี้ทำให้ไทยกลายเป็นประเทศที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการ

ท่องเที่ยวมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่งของโลก คิดเป็นร้อยละ 22 ของจีดีพี (Siam Rath, 2020, as cited in Sriwilai & Thongsri, 2021)

แม้ในปัจจุบันสถานการณ์จะฟื้นตัว โดยไทยมีผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) 18.68 ล้านล้านบาท เป็นรายรับจากภาคการท่องเที่ยว 2.47 ล้านล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 13.26 ของ GDP (Office of the National Economic and Social Development Council, 2026) แต่ตัวเลขเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของโครงสร้างเศรษฐกิจไทยที่พึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวจากภายนอกในสัดส่วนที่สูง หากเกิดภาวะชบเซาย่อมส่งผลกระทบโดยตรงต่อเศรษฐกิจระดับมหภาคและลูกกลามสู่ระดับจุลภาค โดยเฉพาะเศรษฐกิจระดับครัวเรือนและผู้ประกอบการในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Pampasit, 2026) บทเรียนจากวิกฤตการณ์นี้จึงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทุกภาคส่วนต้องตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับโครงสร้างการท่องเที่ยวใหม่ เพื่อลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาเชิงปริมาณ และหันมาสร้างภูมิคุ้มกันให้การท่องเที่ยวระดับฐานราก

ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) จึงก้าวเข้ามาเป็นทางเลือกและเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน การท่องเที่ยวโดยชุมชนเริ่มก่อตัวขึ้นในไทยควบคู่กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 (Kaosa-ard et al., 2019) ภายใต้ฐานคิดที่ว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Rojrungsat, 2010) ก่อให้เกิดชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จมากมาย อาทิ เกาะยาวน้อย แม่กำปอง บ้านเกาะเกิด และบ้านท่าขนทอง เป็นต้น

ในมิติเชิงทฤษฎี การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ได้รับการพัฒนาและขยายความจากทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน ทฤษฎีทุนทางสังคม ทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และทฤษฎีการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีนักทฤษฎีคนสำคัญอย่าง Murphy (1988, 2013) ผู้บุกเบิกแนวคิดการท่องเที่ยวในฐานะอุตสาหกรรมของชุมชน (tourism as a community industry) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวต้องเชื่อมโยงกับเป้าหมายของคนในพื้นที่ ไม่ใช่เพียงเป้าหมายของรัฐหรือนายทุน การวางแผนโดยชุมชนมีส่วนร่วมจะช่วยสร้างหุ้นส่วน (partnership) ที่เกิดประโยชน์ร่วมกัน และเตรียมพร้อมรับมือกับผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ในปัจจุบันนิยามและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความชัดเจนยิ่งขึ้น โดยนักวิชาการได้เน้นย้ำถึงอำนาจและการเป็น

เจ้าของอย่างเป็นรูปธรรม ดังที่ Habiba and Lina (2023) อธิบายว่า CBT ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลัก คือ 1) อำนาจการจัดการ (full authority/ownership) 2) ความยั่งยืน (sustainability) และ 3) การกระจายผลประโยชน์ (local benefit) สอดคล้องกับ Ginanjar and Runingsawitri (2023) ที่ระบุว่า หัวใจของ CBT คือ การเปลี่ยนบทบาทชุมชนให้เป็นตัวแสดงหลัก (main actor) ที่มีอำนาจตัดสินใจและควบคุมทรัพยากรอย่างแท้จริง รวมถึง Sutresna et al. (2019) ที่ตอกย้ำว่า CBT ไม่ใช่ธุรกิจที่มุ่งกำไรสูงสุด แต่เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างพลังอำนาจ (empowerment) ให้คนในพื้นที่บริหารจัดการและได้รับประโยชน์จากทรัพยากรของตนเอง (Pampasit, 2026)

แม้แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) จะมีกรอบการพัฒนาที่มุ่งเน้นความยั่งยืน แต่ในความเป็นจริงพื้นที่ท่องเที่ยวทุกแห่งล้วนมีพลวัต (dynamics) และการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ชุมชนที่เคยประสบความสำเร็จอาจเผชิญกับความท้าทายในการรักษามาตรฐาน หรือก้าวเข้าสู่ภาวะชะงักงันและเสื่อมถอยได้หากขาดการประเมินและการปรับตัวที่สอดคล้องกับสถานการณ์ ด้วยเหตุนี้ เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการการเติบโตของพื้นที่ท่องเที่ยว แนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว (Tourism Area Life Cycle: TALC) ของ Butler (1980) จึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญเชิงทฤษฎี โดย Butler ได้เสนอว่าแหล่งท่องเที่ยวจะมีวงจรชีวิตคล้ายคลึงกับวงจรชีวิตของผลิตภัณฑ์ (product life cycle) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 6 ระยะ ได้แก่ ระยะสำรวจ (exploration) ระยะมีส่วนร่วม (involvement) ระยะพัฒนา (development) ระยะความเป็นปึกแผ่น (consolidation) ระยะชะงักงัน (stagnation) และระยะฟื้นฟูหรือถดถอย (rejuvenation or decline) การประยุกต์ใช้ Butler model จะช่วยให้ผู้วิจัยและชุมชนสามารถวินิจฉัยสถานะปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างแม่นยำ ว่าชุมชนนั้น ๆ กำลังเผชิญกับขีดจำกัดการรองรับ (carrying capacity) หรืออยู่ในจุดใดของวงจรชีวิต เพื่อนำไปสู่การออกแบบนโยบายและการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละระยะ

เมื่อพิจารณาในบริบทของพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงและโดดเด่นด้วยทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตเกษตรกรรมที่หลากหลาย ส่งผลให้เกิดการตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวขึ้นจำนวนมากในห้วงเวลาที่ผ่านมามากกว่าที่ผ่านมากลับยังขาดแคลนการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์

ที่นำทฤษฎีวงจรชีวิต (TALC) มาใช้ประเมินพัฒนาการและสถานะของชุมชนเหล่านี้อย่างเป็นระบบ ทำให้หลายชุมชนต้องเผชิญกับความท้าทายในการรักษาขีดความสามารถทางการแข่งขันและการกระจายรายได้ในระยะยาว

ด้วยเหตุผลและความสำคัญดังกล่าว บทความวิจัยเรื่อง “วงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวและพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ประเทศไทย” จึงมุ่งเน้นที่จะนำเสนอแนวคิด Butler model มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์พัฒนาการและวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนจากกรณีศึกษา องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้ไม่เพียงแต่จะช่วยเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน แต่ยังเป็นกุญแจสำคัญในการเสนอแนะทิศทางและกลไกการยกระดับขีดความสามารถของชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างให้สามารถก้าวข้ามข้อจำกัดในระยะชะงักงัน และนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากได้อย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและการพัฒนาการท่องเที่ยว
2. เพื่อศึกษาวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวด้วยแนวคิด Butler model ในการอธิบายพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษา “วงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวและพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ประเทศไทย” ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นฐานในการวิเคราะห์พลวัตการเติบโตของชุมชนท่องเที่ยวทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า ชุมชนลับแล ชุมชนลำน้ำเข็ก โดยมุ่งเน้นทำความเข้าใจตั้งแต่จุดเริ่มต้นของบริบทชุมชน ปัจจัยสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ท่องเที่ยวตามกาลเวลา และเมื่อต้องเผชิญกับภาวะวิกฤต ซึ่งแนวคิดสำคัญที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแกนหลักเชิงทฤษฎี (theoretical framework) ในการอธิบายปรากฏการณ์และสถานะของชุมชนในแต่ละช่วงเวลาอย่างเป็นระบบ คือ แนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว

แนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว โดย Richard W. Butler (1980) ได้เสนอว่าเมื่อเวลาผ่านไปพื้นที่ท่องเที่ยวจะมีวิวัฒนาการเป็น 6 ระยะ จำนวนนักท่องเที่ยวที่เดินทาง

มายังแหล่งท่องเที่ยว ในระยะแรก เรียกว่า ระยะการสำรวจ (exploration) จำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นไม่มากนัก เมื่อผ่านระยะที่สองและระยะที่สาม คือ ระยะการดำเนินการ (involvement) ระยะการพัฒนา (development) จำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วสู่ระยะที่สี่ คือ ระยะเติบโตอย่างมั่นคง (consolidation) เนื่องจากในระยะนี้จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์ต่อสังคม เช่น อาชญากรรม ความอึดอัดใจของคนในชุมชนต่อการท่องเที่ยว และการใช้ทรัพยากรที่มากเกินไป (overcrowding) ดังนั้น หากแหล่งท่องเที่ยวดึงดูดนักท่องเที่ยวมากขึ้น โดยไม่มีการวางแผนหรือการจัดการที่ดี แหล่งการท่องเที่ยวนั้นจะเข้าสู่ระยะชะงักงัน (stagnation) และระยะสุดท้าย ที่อาจจะเป็นระยะเสื่อมโทรม (decline) หรืออาจเป็นระยะที่สามารถฟื้นคืนสภาพใหม่ได้อีก (rejuvenation) หากได้รับการจัดการที่ดี (Kaosa-ard et al., 2019; Pampasit, 2026; Phromkham et al., 2022)

การนำแนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว (TALC) ของ Richard W. Butler มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์วรรณกรรม ช่วยให้เห็นภาพพลวัตและทิศทางการพัฒนาของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ได้อย่างชัดเจน โดยงานวิจัยของ รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์ (Pampasit, 2026) และ ตริยากานต์ พรหมคำ และคณะ (Phromkham et al., 2022) ได้สะท้อนเส้นทางการเติบโต จุดเปลี่ยน และความท้าทายของพื้นที่ท่องเที่ยวชุมชน โดยพบว่าในระยะเริ่มต้นของการพัฒนา (exploration และ involvement stage) ตริยากานต์ พรหมคำ และคณะ (Phromkham et al., 2022) อธิบายถึงชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้าที่เริ่มต้นจากการเป็นที่รู้จักผ่านสื่อสังคมออนไลน์ด้วยความโดดเด่นทางทุนทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ก่อนจะก้าวเข้าสู่ระยะการพัฒนา (development stage) เมื่อชุมชนเริ่มร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อสร้างจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว (ทุ่งนางพญาเสือโคร่ง) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก และจัดตั้ง “กลุ่มคณะกรรมการชมรมท่องเที่ยวบ้านใหม่ร่องกล้า” เพื่อบริหารจัดการอย่างเป็นรูปธรรม ในทำนองเดียวกัน ชุมชนบ้านนาต้นจั่นในงานวิจัยของ รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์ (Pampasit, 2026) ได้ผ่านระยะการสำรวจและการดำเนินการมาตั้งแต่การรวมกลุ่มอาชีพในปี พ.ศ. 2534 จนสามารถยกระดับตนเองเข้าสู่ระยะเติบโตอย่างมั่นคง (consolidation stage) ในช่วงปี พ.ศ. 2558-2562

อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมทั้งสองเรื่องได้สะท้อนให้เห็น

ถึงปรากฏการณ์แทรกซ้อนที่ส่งผลกระทบต่อเส้นโค้งปกติของ Butler model เมื่อเกิดวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของ COVID-19 ภัยคุกคามภายนอกนั้นบังคับให้พื้นที่ท่องเที่ยวของทั้งสองชุมชนเข้าสู่ภาวะชะงักงัน (stagnation) ก่อนเวลาอันควร ตริยากานต์ พรหมคำ และคณะ (Phromkham et al., 2022) ชี้ให้เห็นว่าภาวะชะงักงันนี้ก่อให้เกิดทั้งผลกระทบทางเศรษฐกิจและผลต่อการฟื้นฟูธรรมชาติ ซึ่งมอบบทเรียนสำคัญให้ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้าต้องปรับตัวสู่วิถีชีวิตใหม่ (new normal) โดยตระหนักถึงการรักษาสภาพเชิงเกษตรกรรมเป็นหลัก และใช้การท่องเที่ยวเป็นเพียงอาชีพเสริมเพื่อลดความเสี่ยง เมื่อพ้นช่วงวิกฤต การก้าวเข้าสู่ระยะฟื้นคืนสภาพ (rejuvenation stage) กลายเป็นความท้าทายสำคัญ รัตเกล้า เปรมประสิทธิ์ (Pampasit, 2026) ระบุว่าชุมชนบ้านนาต้นจั่นสามารถพลิกฟื้นวงจรชีวิตในยุค Post-Covid ได้สำเร็จ โดยมีรายได้จากโฮมสเตย์เติบโตขึ้นถึง 5.3 เท่า ในปี พ.ศ. 2568 เทียบกับก่อนเกิด COVID-19 ปัจจัยความสำเร็จในการฟื้นตัว ประกอบด้วย การมีวิสัยทัศน์ของผู้นำ การสนับสนุนจากภาคีเครือข่าย และที่สำคัญ คือ การกลับคืนถิ่นของคนรุ่นใหม่ (generation 3) ที่นำเทคโนโลยีและนวัตกรรมการออกแบบมาช่วยเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ จากวรรณกรรมผ่านกรอบแนวคิดของ Butler แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ใช่กราฟเส้นตรง แต่มีวงจรที่ต้องอาศัยการปรับตัวตลอดเวลา ชุมชนที่จะสามารถเติบโตและรักษาความยั่งยืนได้ ไม่เพียงต้องมีความเข้มแข็งในการบริหารจัดการร่วมกันและการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรมในระยะเติบโต แต่ยังต้องมีความยืดหยุ่นในการรับมือกับวิกฤต เพื่อฟื้นฟูวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการรักษาอัตลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนอย่างแท้จริง

การศึกษาวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวและพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ได้บูรณาการแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) และแนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว (TALC) ของ Richard W. Butler มาสังเคราะห์เป็นกรอบในการวิเคราะห์ โดยสามารถแบ่งองค์ประกอบของกรอบแนวคิดออกเป็น 2 ส่วนหลักที่มีความเชื่อมโยงกัน ได้แก่

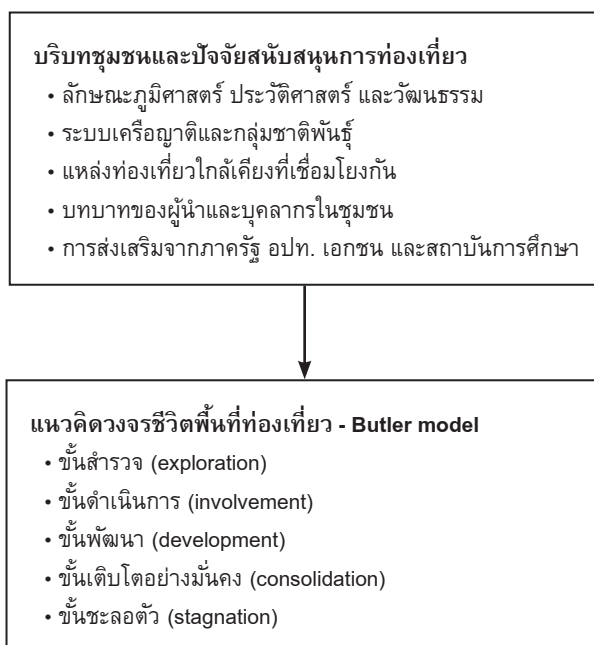
ส่วนที่ 1 บริบทชุมชนและปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นรากฐานสำคัญและจุดเริ่มต้นที่ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถพัฒนาระดับสู่การเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวได้อย่างเป็นรูปธรรม ประกอบด้วยเงื่อนไขภายในและภายนอก ได้แก่ 1) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และ

วัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ 2) ระบบเครือญาติและกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งสะท้อนถึงทุนทางสังคมที่มีความผูกพันและเกื้อกูลกัน 3) การมีแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงที่ช่วยเชื่อมโยงเส้นทางและดึงดูดนักท่องเที่ยว 4) บทบาทความเข้มแข็งของผู้นำและบุคลากรในชุมชนในการบริหารจัดการ และ 5) การได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายแบบบูรณาการทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา

ส่วนที่ 2 การศึกษาพัฒนาการตามแนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว เป็นการนำปัจจัยสนับสนุนจากส่วนที่ 1 มาวิเคราะห์เพื่ออธิบายพัฒนาการการเติบโตและสถานะของพื้นที่ท่องเที่ยวชุมชนกรณีศึกษา โดยประยุกต์ใช้วงจรชีวิต

5 ขั้น ได้แก่ 1) ขั้นสำรวจ 2) ขั้นดำเนินการ 3) ขั้นพัฒนา 4) ขั้นเติบโตอย่างมั่นคง และ 5) ขั้นชะลอตัว

ความสัมพันธ์ของกรอบแนวคิดนี้ ช่วยให้เห็นภาพรวมว่าเงื่อนไขบริบทและปัจจัยสนับสนุนรูปแบบใดที่เป็นแรงขับเคลื่อนให้ชุมชนก้าวผ่านวงจรชีวิตในแต่ละขั้นได้ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายและผลกระทบเมื่อต้องเผชิญกับภาวะชะงักงัน เช่น วิกฤตการณ์ COVID-19 ซึ่งจะนำไปสู่การกำหนดทิศทางในการวางแผนฟื้นฟูและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต จากการทบทวนวรรณกรรมและการสังเคราะห์แนวคิดข้างต้น สามารถสรุปความสัมพันธ์ของกรอบแนวคิดการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวและพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ประเทศไทย ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่ศึกษา (study area) ผู้วิจัยทำการคัดเลือกพื้นที่เป้าหมายแบบเจาะจง (purposive selection) ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างที่มีความโดดเด่น และมีสถานะของวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านนาต้นจั่น จังหวัดสุโขทัย 2) ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า

จังหวัดพิษณุโลก 3) ชุมชนลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และ 4) ชุมชนลำน้ำเข็ก จังหวัดพิษณุโลก

2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (purposive sampling) จากผู้ที่มีบทบาทสำคัญมีส่วนได้ส่วนเสีย และมีประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในพื้นที่ รวมทั้งสิ้น จำนวน 56 คน โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ผู้นำชุมชน จำนวน 4 คน (พื้นที่ละ 1 คน) ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน หรือผู้ริเริ่มการก่อตั้งกลุ่มท่องเที่ยว

กลุ่มที่ 2 แกนนำกลุ่มธุรกิจชุมชนและสมาชิกกลุ่มจำนวน 12 คน (พื้นที่ละ 3 คน) ได้แก่ คณะกรรมการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือประธานวิสาหกิจชุมชน

กลุ่มที่ 3 ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชน จำนวน 40 คน (พื้นที่ละ 10 คน) ได้แก่ เจ้าของที่พักโฮมสเตย์ ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก และผู้ให้บริการรถนำเที่ยวในพื้นที่

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (research instruments) เครื่องมือหลักที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่

1) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ใช้สำหรับการสัมภาษณ์ โดยมีประเด็นคำถามครอบคลุมเกี่ยวกับบริบทชุมชน ปัจจัยสนับสนุนการเกิดเป็นชุมชนท่องเที่ยว และพัฒนาการของการจัดการท่องเที่ยวตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

2) แบบบันทึกภาคสนาม (field notes) สำหรับจดบันทึกข้อมูล ปรากฏการณ์ และบริบทแวดล้อมที่พบเห็นระหว่างการลงพื้นที่ และการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับนักท่องเที่ยว รวมถึงสภาพแวดล้อมโดยรวม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล (data collection) การศึกษานี้ทำการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ด้วยการสัมภาษณ์ร่วมกับการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ควบคู่ไปกับการสังเกตการณ์บริบทในพื้นที่จริง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์และสะท้อนความเป็นจริงมากที่สุด

5. การวิเคราะห์ข้อมูล (data analysis) เมื่อรวบรวมข้อมูลครบถ้วน ได้นำข้อมูลมาตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือด้วยวิธีสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) โดยตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูลจากบุคคลต่างกลุ่มและช่วงเวลาต่างกัน จากนั้นนำมาทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative analysis) ด้วยเทคนิคสำคัญ 2 ประการ คือ

1) การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) จัดหมวดหมู่ประเด็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกต เพื่อสรุปบริบทและปัจจัยสนับสนุนของแต่ละชุมชน

2) การวิเคราะห์เหตุการณ์ตามเรื่องราว (event analysis) นำเหตุการณ์สำคัญ จุดเปลี่ยน และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามเส้นเวลา (timeline) ของแต่ละชุมชน มาทำการเชื่อมโยงและเทียบเคียงกับกรอบแนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว (Butler model) ทั้ง 5 ระยะ เพื่อวินิจฉัยสถานะและพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้อย่างชัดเจน

ผลการวิจัย

1. บริบทชุมชนกับการพัฒนาการท่องเที่ยว

การศึกษาบริบทการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่กรณีศึกษา ได้แก่ ชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า ชุมชนลับแล และชุมชนลำน้ำเข็ก สามารถสรุปลักษณะบริบทชุมชนที่สำคัญซึ่งช่วยสนับสนุนให้ชุมชนสามารถพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) และการท่องเที่ยวในชุมชน (Tourism in Community: TC) ได้สำเร็จและได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว สรุปได้ดังนี้

1) ชุมชนที่สามารถจัดการท่องเที่ยวได้นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นชุมชนโบราณมีการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน และมีรากเหง้าทางวัฒนธรรม อย่างเช่น ชุมชนบ้านนาต้นจั่น และชุมชนลับแล ทั้งสองชุมชนจะมีความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ในสมัยการปกครองของล้านนา เป็นกลุ่มคนเมืองหรือคนล้านนาที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณชุมชนทั้งสองแห่ง อาชีพส่วนใหญ่จะทำนาและมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เป็นชุมชนที่มีระบบอุปถัมภ์แบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนง่ายกว่าชุมชนตั้งใหม่ ซึ่งชุมชนลักษณะนี้จะมีทุนทางสังคมสูงและชุมชนได้นำทุนทางสังคมมาใช้เป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญในการสร้างความร่วมมือให้กับคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองจนกลายเป็นชุมชนท่องเที่ยวได้ประสบความสำเร็จ

2) ลักษณะภูมิศาสตร์ทางกายภาพ ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ กรณีชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า และชุมชนลำน้ำเข็ก พบว่า การท่องเที่ยวชุมชนเกิดขึ้นได้จากบริบทของความสวยงามของทรัพยากรธรรมชาติและมีความเป็นเอกลักษณ์ เช่น แก่งลำน้ำเข็ก จะมีความเร็วและแรงของสายน้ำตั้งแต่ระดับ 1-5 หายากมากในประเทศไทย ทำให้กิจกรรมล่องแก่งลำน้ำเข็กสามารถพัฒนากลายเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวที่ชอบการผจญภัยและท้าทาย (Pampasit, 2009) นอกจากนี้ ชุมชนบ้านใหม่ร่องกลายังเป็นอีกแห่งที่พบว่าการที่ชุมชนแห่งนี้ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวนั้น เนื่องจากอยากมาเที่ยวชมธรรมชาติและสัมผัสอากาศหนาวเย็น และชุมชนได้สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยการช่วยกันฟื้นฟูและปลูกต้นนางพญาเสือโคร่งจนเกิดเป็นทุ่งนางพญาเสือโคร่งที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เนื่องจากต้นไม้ดังกล่าวจะขึ้นและ

ออกดอกได้สวยงามในสภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงและ
มีอากาศหนาวเย็น ทำให้ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้าสามารถ
พัฒนาตนเองจนกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวได้จากการนำ
ลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์ทางกายภาพมาสร้างเป็น
กิจกรรมท่องเที่ยว

3) ระบบเครือข่าย เชื้อชาติ และกลุ่มชาติพันธุ์ เป็น
บริบทหนึ่งของชุมชนท่องเที่ยวที่สนับสนุนให้เกิดการ
พัฒนาการท่องเที่ยว ด้วยระบบเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์
กันยาวนานและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การร่วมกันคิด
ร่วมกันสร้าง ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมรับผลกระทบ และร่วมกัน
พัฒนาเพื่อปรับปรุงจนกลายเป็นชุมชนท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง
จากกรณีศึกษา พบว่าชุมชนท่องเที่ยวสามารถพัฒนาตนเอง
จนกลายเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ได้ประสบความสำเร็จ
สำเร็จนั้น มี 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนลับแล
และชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า พบว่าทุกชุมชนจะเป็นระบบ
เครือข่าย อย่างกรณี ชุมชนบ้านนาต้นจั่น เป็นกลุ่มคนเมือง
อพยพมาจากอาณาจักรเชียงแสน (โยนกนาคนันท์) ต่อมา
กลายเป็นอาณาจักรล้านนา และด้วยความยาวนานทาง
ประวัติศาสตร์ทำให้ชุมชนแห่งนี้มีวัฒนธรรมและความ
สัมพันธ์ภายในชุมชนอย่างเหนียวแน่น กลุ่มคนในชุมชน
จะเป็นคนเมืองหรือคนล้านนา ส่วนชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า
จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยภูเขาเผ่าม้งซึ่งมีประวัติศาสตร์
การต่อสู้ทางการเมืองด้วยกัน ซึ่งระบบเครือข่ายสามารถ
อธิบายได้ด้วยแนวคิดทุนทางสังคมที่ชุมชนนำมาใช้ในการ
พัฒนาการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถสร้างความ
ร่วมมือให้กับคนในชุมชนได้

4) แหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงก็เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุน
ให้ชุมชนสามารถพัฒนาระดับให้กลายเป็นชุมชนท่องเที่ยว
และขยายไปสู่ตลาดภายนอกจังหวัดที่กว้างขึ้นได้ เช่น แหล่ง
ท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติ อุทยานประวัติศาสตร์ วัดโบราณ
ตลาดสินค้าชุมชน เป็นต้น เพราะการที่นักท่องเที่ยวจะตัดสินใจ
มาท่องเที่ยวนั้น จะคาดหวังว่าเมื่อมาท่องเที่ยวแล้วจะสามารถ
ใช้เวลาได้อย่างคุ้มค่าและต้องการได้รับประสบการณ์ที่ดีที่สุด
การที่แหล่งท่องเที่ยวในเส้นทางท่องเที่ยวมีกิจกรรมการ
ท่องเที่ยวที่หลากหลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่นักท่องเที่ยวจะใช้
ประกอบการตัดสินใจเลือกมาเที่ยวในแต่ละพื้นที่

2. วงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวและการพัฒนาของการ พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การศึกษาวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวและการพัฒนาของการ
พัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน พบว่าการก่อเกิดเป็นชุมชน

ท่องเที่ยวได้นั้น ปัจจัยสนับสนุนสำคัญ คือ การส่งเสริมของ
หน่วยงานภาครัฐ ผลจากนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยว
อย่างเป็นรูปธรรม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 ผ่านแคมเปญ Visit
Thailand Years จากนั้นรัฐบาลได้พัฒนาโครงสร้างหน่วยงาน
ต่าง ๆ ขึ้นมารองรับการท่องเที่ยวมากขึ้น เช่น กระทรวงการ
ท่องเที่ยวและกีฬา รวมถึงการลงทุนภาครัฐด้านการท่องเที่ยว
ทั้งการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก
การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวในทุกระดับ การสร้าง
ความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการท่องเที่ยวให้กับชุมชน การ
วิจัยและพัฒนาชุดความรู้เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาการท่องเที่ยว
การกระจายอำนาจด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวให้กับ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การสร้างมาตรฐานบริการการ
ท่องเที่ยว การส่งเสริมภาคเอกชนให้มีการจัดการท่องเที่ยว
ร่วมกับชุมชน การกระจายรายได้และลดความเหลื่อมล้ำ การ
พัฒนากฎหมายและจัดระเบียบเพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากร
การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นต้น จากการเข้ามาส่งเสริมของ
ภาครัฐผ่านนโยบาย แผนงาน และโครงการต่าง ๆ โดยมี
หน่วยงานระดับพื้นที่ทำการส่งเสริมชุมชนอย่างต่อเนื่อง
จนทำให้ชุมชนที่มีศักยภาพสามารถพัฒนาตนเองกลายเป็น
หมู่บ้านท่องเที่ยวและสามารถยกระดับให้เป็นการท่องเที่ยว
โดยชุมชนได้สำเร็จ สามารถสรุปพัฒนาการของการพัฒนา
การท่องเที่ยวแต่ละชุมชนในช่วงยุคก่อนการแพร่ระบาดของ
COVID-19 และสังเคราะห์ประเด็นที่น่าสนใจได้ดังนี้

1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านนาต้นจั่น เกิดการพัฒนา
ได้จากหลายปัจจัย ได้แก่ ทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่เดิมจาก
ความเป็นระบบเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์กันเหนียวแน่น
มีความสามัคคีและการให้ความร่วมมือของคนในชุมชน
มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาการทอผ้า มีแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง
รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนให้มีความหลากหลาย
มากขึ้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและพฤติกรรมของ
นักท่องเที่ยว และอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บ้านนาต้นจั่นสามารถ
ยกระดับเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวได้นั้น เกิดจากการมีผู้นำสตรี
ที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์และคนในชุมชนให้ความนับถือและ
ความร่วมมือเป็นอย่างดี ประกอบกับการเข้ามาส่งเสริมของ
หน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง บ้านนาต้นจั่นใช้เวลาในการ
พัฒนาการท่องเที่ยวกว่า 20 ปี นับจากปี พ.ศ. 2540
ที่หมู่บ้านนาต้นจั่นได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชน
เสนอชื่อเข้าประกวดในโครงการ “หมู่บ้านอุตสาหกรรมชนบท
เพื่อการท่องเที่ยว” จนทำให้บ้านนาต้นจั่นกลายเป็นชุมชน
ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมในปัจจุบัน เมื่อ

อธิบายด้วยแนวคิดวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวของ Richard W. Butler พบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านนาต้นจั่นสามารถพัฒนาตนเองจนอยู่ในขั้นเติบโตอย่างมั่นคง (consolidation) สะท้อนได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่มีแนวโน้มสูงขึ้น ประกอบกับการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวและรายได้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน รวมทั้งความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวที่มีการขยายเครือข่ายธุรกิจการจัดสรรผลประโยชน์ การสร้างกติกาภายในชุมชน เป็นต้น (Namwong, 2015; Pampasit, 2026; Promprasit, 2022)

2) การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า เกิดขึ้นได้จากการนำทุนทางทรัพยากรธรรมชาติมาสร้างเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว จุดเริ่มต้นจากอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า รับนโยบายจากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ต้องการส่งเสริมให้ชุมชนรอบข้างอุทยานแห่งชาติมีรายได้จากการท่องเที่ยว และเปิดให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ดังนั้น หัวหน้าอุทยานแห่งชาติในยุคแรกเริ่มของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า จึงได้ร่วมกับคนในชุมชนกลุ่มผู้นำที่มีหัวก้าวหน้าในการพัฒนาหมู่บ้านใหม่ร่องกล้าให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว โดยในปี พ.ศ. 2550 ทางอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าเริ่มวางแผนกระจายนักท่องเที่ยวเพื่อลดปัญหาความแออัดของนักท่องเที่ยวและกระจายรายได้สู่ชุมชน โดยเริ่มแนะนำให้นักท่องเที่ยวไปเที่ยวชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้าเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า จากนั้นชุมชนได้รับความช่วยเหลือในการจัดการท่องเที่ยวจากสถาบันการศึกษาในพื้นที่ร่วมกับอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าในการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว จึงได้ร่วมกันฟื้นฟูป่าโดยการปลูกต้นนางพญาเสือโคร่งจนกลายเป็นทุ่งนางพญาเสือโคร่งที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวเพื่อมาเที่ยวชมและสัมผัสธรรมชาติจนถึงปัจจุบัน บ้านใหม่ร่องกล้าใช้เวลาในการพัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยว ประมาณ 15 ปี เมื่ออธิบายด้วยแนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวของ Richard W. Butler พบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้าอยู่ในขั้นการพัฒนา (development) เนื่องจากมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างต่อเนื่องและชุมชนมีความสามารถในการจัดการท่องเที่ยวที่ดีจากธุรกิจร่อนนำเที่ยวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ประกอบกับจุดขายด้านการท่องเที่ยวทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยว

เป็นจำนวนมากในรอบ 5 ปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวและการเติบโตของเศรษฐกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3) การท่องเที่ยวโดยชุมชนลับแล เกิดขึ้นได้จากการส่งเสริมของเทศบาลตำบลศรีพนมมาศ จากนโยบายการพัฒนาของนายกเทศมนตรี สืบเนื่องจากชุมชนลับแลเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติน้ำท่วมชุมชนจนเกิดความเสียหายอย่างหนัก ดังนั้น ทางเทศบาลตำบลศรีพนมมาศจึงได้จัดทำโครงการสร้างบ้านแปงเมือง ในปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนลับแล จากนั้นก็ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐเพื่อนำมาใช้ในการบูรณะฟื้นฟูชุมชนและสร้างพืชมรดกท้องถิ่น หลังจากเปิดพืชมรดกท้องถิ่นอย่างเป็นทางการและได้รับการส่งเสริมประชาสัมพันธ์จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ทำให้ชุมชนลับแลสามารถยกระดับเป็นชุมชนท่องเที่ยวและเริ่มมีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเข้ามามากขึ้น ชุมชนลับแลใช้เวลาในการพัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยวประมาณ 15 ปี เมื่ออธิบายด้วยแนวคิดวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวของ Richard W. Butler พบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนลับแลอยู่ในขั้นดำเนินการ (involvement) มีการดำเนินการเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง สะท้อนได้จากโครงการต่าง ๆ ที่ริเริ่มและลงมือปฏิบัติจริงในชุมชน ผ่านกลไกการส่งเสริมและการพัฒนาของเทศบาลตำบลศรีพนมมาศ โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ผ่านประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชน ทำให้สามารถกระจายรายได้จากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาไปยังกลุ่มอาชีพต่าง ๆ และมีศักยภาพในการต่อยอดกิจกรรมการท่องเที่ยวและการพัฒนาได้อีกมาก ปัจจุบันพบว่าชุมชนลับแลเริ่มมีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นเข้ามาเที่ยวชมเป็นจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงฤดูการท่องเที่ยวออกผลผลิตทำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง

4) การท่องเที่ยวชุมชนล่องแก่งลำน้ำเข็ก เกิดขึ้นได้จากการริเริ่มของภาคเอกชนในการทำธุรกิจล่องแก่ง ในปี พ.ศ. 2538 ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ของประเทศไทย ในยุคนั้น ที่เรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (adventure tourism) เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของลำน้ำเข็กเหมาะต่อการล่องแก่ง ด้วยลักษณะของลำน้ำ ความแรงของน้ำ มีเกาะแก่งจำนวนมากและสภาพทางธรรมชาติตลอดเส้นทาง จึงทำให้ลำน้ำเข็กสามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวล่องแก่งลำน้ำเข็กได้ ต่อมาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

(ททท.) ได้มีการเข้ามาช่วยพัฒนาให้กิจกรรมการล่องแก่งได้มาตรฐานความปลอดภัยผ่านหลักสูตรอบรม Best practice เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยว ทำให้กิจกรรมล่องแก่งลำน้ำเข็กเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวที่ต้องการความท้าทายและผจญภัย ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยว ได้แก่ ร้านอาหาร รีสอร์ทที่พัก ร้านกาแฟ ร้านขายของฝาก เป็นต้น ด้วยผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทำให้เกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชนบริเวณเส้นลำน้ำเข็ก จึงทำให้คนในชุมชนลำน้ำเข็กเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวในชุมชนลำน้ำเข็กจะเป็นการดำเนินการของผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวซึ่งเป็นคนในชุมชนเป็นลักษณะต่างคนต่างดำเนินการ ยังไม่สามารถยกระดับให้เป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้สำเร็จ แตกต่างจาก 3 พื้นที่ศึกษาข้างต้น แต่มีการทำกิจกรรมร่วมกันในรูปแบบชมรม

เพื่อช่วยกันรักษาสีเขียวและพัฒนาลำน้ำเข็ก ชุมชนลำน้ำเข็กใช้เวลาในการพัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยว ประมาณ 27 ปี เมื่ออธิบายด้วยแนวคิดวงจรชีวิตแหล่งท่องเที่ยวของ Richard W. Butler พบว่า การท่องเที่ยวเชิงผจญภัยล่องแก่งลำน้ำเข็ก ณ ปัจจุบันมีการเติบโตอยู่ในขั้นชะลอตัว (stagnation) สะท้อนจากจำนวนนักท่องเที่ยวลดลงอย่างต่อเนื่อง เฉลี่ยปีละ 15% และจำนวนผู้ประกอบการล่องแก่งลดลงจากช่วงที่ได้รับความนิยมสูงสุด ที่มีนักท่องเที่ยวประมาณปีละ 7,000-8,000 คน โดยปัจจุบันพบว่านักท่องเที่ยวมาล่องแก่ง ประมาณปีละ 4,000-4,500 คน

จากการวิเคราะห์บริบทและพัฒนาการของพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่งข้างต้น สามารถสรุปภาพรวมเปรียบเทียบให้เห็นถึงปัจจัยสนับสนุนหลักจากภาคส่วนต่าง ๆ ระยะเวลาที่ใช้ในการพัฒนา และสถานะวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวของแต่ละชุมชน ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปปัจจัยสนับสนุนการเกิดเป็นชุมชนท่องเที่ยว (Pampasit, 2019)

พื้นที่ศึกษา	ปัจจัยสนับสนุนการเกิดเป็นชุมชนท่องเที่ยว						ระยะเวลาการพัฒนา (ปี)	วงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยว
	คนในชุมชน	ผู้นำชุมชน	หน่วยงานภาครัฐ	อปท.	ภาคเอกชน	สถาบันการศึกษา		
บ้านนาต้นจั่น	✓	✓	✓			✓	25	ขั้นเติบโตอย่างมั่นคง
บ้านใหม่ร่องกล้า	✓	✓	✓			✓	15	ขั้นการพัฒนา
ชุมชนลับแล	✓	✓	✓	✓		✓	15	ขั้นดำเนินการ
ชุมชนลำน้ำเข็ก	✓		✓		✓		27	ขั้นชะลอตัว

จากการศึกษา 4 พื้นที่ข้างต้น พบว่า พัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนทั้ง 4 พื้นที่ มีสาเหตุของการเริ่มต้นการท่องเที่ยวของชุมชนที่แตกต่างกัน คือ 1) กลุ่มชุมชนที่เริ่มต้นจากวิกฤตในชุมชน เป็นชุมชนที่ในอดีตพื้นที่มีปัญหาภายในชุมชนหรือมีภัยคุกคามจากภายนอกชุมชน ทำให้คนในชุมชนเริ่มต้นรวมกลุ่มกันทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อร่วมมือกันในการจัดการปัญหาของชุมชน รวมถึงต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชน โดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ อย่างเช่น บ้านใหม่ร่องกล้าที่มีประสบการณ์การสู้รบในช่วงสงครามคอมมิวนิสต์ร่วมกันมา และภาครัฐได้จัดสรรที่ทำกินให้ตามนโยบายความมั่นคงและเกิดปัญหาข้อพิพาทในการบุกรุกทำลายป่า และเพื่อคลี่คลายปัญหาดังกล่าว อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าได้ขอความร่วมมือกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาที่ทำกินในเขตอุทยานฯ

และต้องการลบภาพลักษณ์ผู้ตัดไม้ทำลายป่าจึงปลูกต้นนางพญาเสือโคร่ง และชุมชนลับแลที่มีประสบการณ์ร่วมต่อสู้กับวิกฤตน้ำท่วมดินถล่มในช่วงปี พ.ศ. 2549 และ 2) กลุ่มชุมชนที่มองเห็นโอกาสของชุมชน เกิดจากผู้นำในชุมชนเห็นศักยภาพและโอกาสของชุมชนในการจะพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวให้เป็นเครื่องมือในการสร้างผลประโยชน์ให้กับชุมชน โดยชุมชนกลุ่มนี้จะมีพื้นฐานของสิ่งดึงดูดใจอยู่แล้วในชุมชน เช่น บ้านนาต้นจั่น ภูมิปัญญาการทอผ้าหมักโคลนและมีอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยเป็นแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง หรือกิจกรรมวันเดียวล่องแก่งลำน้ำเข็กที่นำทรัพยากรธรรมชาติมาสร้างเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวและมีอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง และอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าเป็นแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงที่ช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยว

แต่สิ่งสำคัญ คือ ในชุมชนจะต้องมีสิ่งดึงดูดที่สามารถพัฒนาต่อยอดเพื่อให้มีคนเข้ามาท่องเที่ยว และต้องอาศัยองค์ประกอบของทุนทางสังคม และการมีเครือข่ายหน่วยงานภาครัฐและสถาบันการศึกษาเป็นปัจจัยหนุนเสริมที่สำคัญ โดยเฉพาะระยะแรกเริ่มของการพัฒนาการท่องเที่ยว พบว่ามีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกันในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนา และบางชุมชนกว่าจะยกระดับการพัฒนามาถึงขั้นที่ติดตลาดและเติบโตอย่างมั่นคงต้องอาศัยทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ทุนทางทรัพยากร ทุนทางกายภาพ และทุนทางการเงิน จนสามารถพัฒนาให้เกิดระบบการจัดการที่ดีมีชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว และสามารถจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกันได้ สามารถสรุปวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวและพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวตามแนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวของ Richard W. Butler ได้เป็น 5 ขั้นตอน สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ขั้นสำรวจ (exploration stage) ชุมชนที่เริ่มดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในขั้นตอนนี้ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า ชุมชนลับแล และชุมชนลำน้ำเข็ก จะขาดความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว การเดินทางและเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ยาก โดยพบว่ายุคแรกของการพัฒนาทั้ง 4 ชุมชนได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐทุกชุมชน จนทำให้สามารถยกระดับขึ้นมาเป็นชุมชนท่องเที่ยวได้ โดยบทบาทสำคัญของภาครัฐในยุคแรกจะเป็นการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ

2) ขั้นดำเนินการ (involvement) พบว่า ชุมชนทั้ง 4 แห่งเริ่มมีนักท่องเที่ยวภายนอกเข้ามามากขึ้น โดยพบว่ากลุ่มนักท่องเที่ยวในยุคแรกจะเป็นกลุ่มนิสิต/นักศึกษาภาคการศึกษาดูงาน หรือคณะศึกษาดูงานที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ เมื่อชุมชนเริ่มมีความพร้อมและมีประสบการณ์มากขึ้นในการให้บริการด้านการท่องเที่ยวประกอบกับการจัดฐานเรียนรู้ที่มีความหลากหลายและมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น และเริ่มมีการลงทุนจากคนในชุมชนมากขึ้น เกิดสมาชิกกลุ่มและจำนวนกลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการท่องเที่ยวมีจำนวนมากขึ้น มีการจัดการร่วมกันและตั้งกฎกติกา รวมถึงการจัดสรรเงินรายได้เข้ากลุ่มเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ อย่างกรณีชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า และชุมชนลำน้ำเข็ก จนสามารถยกระดับแหล่งท่องเที่ยวให้สูงขึ้นอีก

3) ขั้นพัฒนา (development) พบว่า จำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนมากขึ้นอย่างเด่นชัด และเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยว

ทั่ว ๆ ไป ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มศึกษาดูงานเท่านั้น นอกจากนั้นคนในชุมชนยังให้ความสำคัญกับธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น โดยการเพิ่มขึ้นของจำนวนสมาชิกกลุ่ม และการสร้างฐานการเรียนรู้ชุมชนและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทุนการดำรงชีพ (livelihood assets) ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางจิตวิทยา ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนทางการเงิน และทุนทางสถาบัน ให้เกิดเป็นรายได้และมูลค่าที่สูงขึ้น ตลอดจนการเปิดรับความรู้จากภายนอกในการนำมาใช้พัฒนาการบริการให้ได้มาตรฐานมากขึ้น และมีการประชาสัมพันธ์ในวงกว้างขึ้นผ่านสื่อโซเชียลต่าง ๆ

4) ขั้นเติบโตอย่างมั่นคง (consolidation) พบว่า จำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นไม่มากนัก เมื่อเทียบกับอดีต และอาจจะคงตัวหรือลดลงเล็กน้อย และส่วนใหญ่จะเป็นนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นที่ตั้งใจมาท่องเที่ยวชุมชนแห่งนี้เป็นจุดหมายปลายทางหลัก และยังพบว่าในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเกิดสภาพแออัดและการให้บริการของชุมชนไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ และชุมชนเริ่มประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ขยะ รถติด ฝุ่น เสียงดัง เป็นต้น และในบางชุมชน เช่น ชุมชนลำน้ำเข็ก พบว่าเริ่มมีนายทุนภายนอกมาลงทุนธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านนาต้นจั่นเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมสูง จึงทำให้สามารถดูแลผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้ตกแก่คนในชุมชนได้ ณ สถานการณ์ปัจจุบัน

5) ขั้นชะลอตัว (stagnation) พบว่า จำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มลดลงอย่างต่อเนื่อง และรายได้จากการท่องเที่ยวกลางเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชนและคนในชุมชนยึดเป็นอาชีพหลัก อย่างกรณีชุมชนลำน้ำเข็ก พบว่าเกิดธุรกิจท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก และเริ่มมีการเปลี่ยนเจ้าของธุรกิจจากคนในชุมชนเป็นคนนอกมากขึ้น และชุมชนเริ่มประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ขยะ น้ำเสีย สภาพแออัด อุบัติเหตุ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรองรับการท่องเที่ยว การสนับสนุนและช่วยเหลือจากภาครัฐลดลง เนื่องจากชุมชนสามารถพัฒนาตนเองกลายเป็นชุมชนท่องเที่ยวได้สำเร็จ หน่วยงานต่าง ๆ จึงได้ย้ายโครงการต่าง ๆ ไปช่วยเหลือสนับสนุนชุมชนอื่น ๆ แทน

อภิปรายผลการวิจัย

ทั้งนี้ในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนาการท่องเที่ยวสามารถอธิบายด้วยแนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวของ Richard

W. Butler หรือที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ Butler model ซึ่งในการศึกษานี้ได้นำมาใช้เป็นกรอบการศึกษา สามารถสรุปได้ดังนี้

ในยุคแรกของการพัฒนาการท่องเที่ยว เรียกว่า ขั้นสำรวจ (exploration stage) ชุมชนที่เริ่มดำเนินการจัดการท่องเที่ยว ในช่วงต้นนี้ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า ชุมชนลับแล และชุมชนลำน้ำแซ็ก จะขาดความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว การเดินทางและการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวค่อนข้างลำบาก โดยพบว่าชุมชนทั้ง 4 แห่ง ได้รับการช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ จนทำให้สามารถยกระดับขึ้นมาเป็นชุมชนท่องเที่ยวได้สำเร็จ บทบาทสำคัญของภาครัฐในยุคแรกจะเป็นการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานเป็นสิ่งสำคัญ เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ตลาดสินค้าชุมชน ลานจอดรถ ห้องน้ำ ป้ายบอกเส้นทาง และการปรับปรุงเส้นทางเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยว การให้ความรู้กับผู้ประกอบการกลุ่มวิสาหกิจ การประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการตลาด เป็นต้น เนื่องจากชุมชนมีข้อจำกัดเรื่องของเงินทุนเมื่อเปรียบเทียบกับภาคเอกชน ดังนั้น เงินลงทุนที่รัฐนำมาช่วยสนับสนุนและพัฒนาชุมชนจนทำให้ชุมชนสามารถนำมาต่อยอดและยกระดับการท่องเที่ยวได้ประสบความสำเร็จจนเกิดเป็นอาชีพในภาคธุรกิจท่องเที่ยวและเกิดการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชน อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือชุมชนต้องเป็นผู้จัดการหลัก ส่วนภาครัฐจะเป็นผู้สนับสนุนช่วยกระตุ้นและพัฒนาให้เจริญขึ้นผ่านการร่วมทุน ลักษณะการร่วมกันในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนระหว่างภาครัฐและชุมชนจากการศึกษาพบว่า จะเป็นการร่วมมือผ่านงบประมาณ โดยภาครัฐร่วมลงทุนโครงสร้างพื้นฐานและชุมชนร่วมจัดการผ่านงบดำเนินการของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ สอดคล้องกับทฤษฎีความร่วมมือ (collaboration) ของ Agranoff and McGuire (2003, as cited in Phromkham, 2022) ซึ่งได้อธิบายความร่วมมือไว้ว่า เป็นกระบวนการที่กระตุ้นให้องค์การต่าง ๆ เข้ามาปฏิบัติงานร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาจากการที่ศักยภาพขององค์การหนึ่งองค์การใดเพียงองค์การเดียวไม่สามารถทำให้สำเร็จลุล่วงไปได้ หรือถ้าสามารถที่จะทำได้ก็อาจจะประสบความสำเร็จได้ยาก นอกจากนี้การสร้างความร่วมมือยังรวมถึงการค้นหาหรือคิดค้นทางเลือกสำหรับการแก้ไขปัญหาภายใต้ข้อจำกัดต่าง ๆ ที่มีอยู่ เช่น องค์ความรู้ เวลา งบประมาณ และการแข่งขัน เป็นต้น

นอกจากภาครัฐได้สนับสนุนงบลงทุนในยุคแรก ๆ แล้วนั้น การสนับสนุนที่สำคัญ คือ ช่วยทำประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง ในสถานการณ์ปัจจุบันเทคโนโลยีสื่อโซเชียล เช่น เฟซบุ๊ก อินสตาแกรม เว็บไซต์ เพจ เป็นอีกช่องทางที่ชุมชนสามารถประชาสัมพันธ์ในวงกว้างได้ด้วยตัวเอง ไม่เหมือนในอดีตที่ต้องอาศัยการผลักดันจากภาครัฐผ่านสื่อ โทรทัศน์ วิทยุ แผ่นพับ และนิตยสารต่าง ๆ เท่านั้น

ต่อมาชุมชนทั้ง 4 แห่ง สามารถยกระดับศักยภาพชุมชนจนเข้าสู่ขั้นดำเนินการ (involvement) พบว่านักท่องเที่ยวภายนอกเข้ามามากขึ้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มนิสิต/นักศึกษา มาศึกษาดูงาน หรือคณะศึกษาดูงานที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ เมื่อชุมชนเริ่มมีความพร้อมและมีประสบการณ์มากขึ้นในการให้บริการด้านการท่องเที่ยว ประกอบกับการจัดฐานเรียนรู้ที่มีความหลากหลายและมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น และเริ่มมีการลงทุนจากคนในชุมชนมากขึ้น เกิดสมาชิกกลุ่มและจำนวนกลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจการท่องเที่ยวมากขึ้น มีการจัดการร่วมกัน และตั้งกฎกติกา รวมถึงการจัดสรรเงินรายได้เข้ากลุ่มเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ อย่างกรณีชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า และชุมชนลำน้ำแซ็ก จนเข้าสู่ขั้นพัฒนา (development) พบว่า จำนวนนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนมากขึ้นอย่างเด่นชัด และเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวทั่ว ๆ ไป ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มศึกษาดูงานเท่านั้น นอกจากนั้นคนในชุมชนยังให้ความสำคัญกับธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น โดยการเพิ่มขึ้นของจำนวนสมาชิกกลุ่ม และการสร้างฐานการเรียนรู้ชุมชนและพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทุนการดำรงชีพให้เกิดเป็นรายได้และมูลค่าที่สูงขึ้น ตลอดจนการเปิดรับความรู้จากภายนอกในการนำมาใช้พัฒนาการบริการให้ได้มาตรฐานมากขึ้น และมีการประชาสัมพันธ์ในวงกว้างขึ้นผ่านสื่อโซเชียลต่าง ๆ จนทำให้ชุมชนเข้าสู่ขั้นเติบโตอย่างมั่นคง (consolidation) พบว่า จำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นไม่มากนักเมื่อเทียบกับอดีต และอาจจะคงตัวหรือลดลงเล็กน้อย และส่วนใหญ่จะเป็นนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นที่ตั้งใจมาท่องเที่ยวชุมชนแห่งนี้เป็นจุดหมายปลายทางหลัก และพบว่าในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเกิดสภาพแออัดและการให้บริการของชุมชนไม่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ และชุมชนเริ่มประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ขยะ รถติด ฝุ่น เสียงดัง เป็นต้น และในบางชุมชน เช่น ชุมชนลำน้ำแซ็ก พบว่าเริ่มมีนายทุนภายนอกมาลงทุนธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น อย่างกรณีชุมชนบ้านนาต้นจั่นเป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมสูงทำให้

สามารถดูแลผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยวให้เกิดการกระจายแก่คนในชุมชนได้ ณ สถานการณ์ปัจจุบันอย่างไรก็ตามเมื่อมีการพัฒนาไปถึงระยะสูงสุดย่อมมีขาลงหรือเสื่อมโทรม (decline) ได้ หากแหล่งท่องเที่ยวไม่ได้รับการพัฒนาหรือสร้างกระแสอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นไปตามวงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยวที่อธิบายไว้โดย Richard W. Butler เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวมีวงจรชีวิตแบบ S-Curve อย่างกรณีศึกษาชุมชนลำน้ำเข็กก็เข้าสู่ขั้นชะลอตัว (stagnation) พบว่า จำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มลดลงอย่างต่อเนื่อง และรายได้จากการท่องเที่ยวกลายเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชนและคนในชุมชนยึดเป็นอาชีพหลัก เกิดธุรกิจท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากและเริ่มมีการเปลี่ยนเจ้าของธุรกิจจากคนในชุมชนเป็นคนนอกมากขึ้น และชุมชนเริ่มประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ขยะ น้ำเสีย สภาพแวดล้อม อุบัติเหตุ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อรองรับการท่องเที่ยว การสนับสนุนและช่วยเหลือจากภาครัฐลดลง เนื่องจากชุมชนสามารถพัฒนาตนเองกลายเป็นชุมชนท่องเที่ยวได้สำเร็จ หน่วยงานต่าง ๆ จึงได้ย้ายโครงการต่าง ๆ ไปช่วยเหลือสนับสนุนชุมชนอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ตามการชะลอตัวของแหล่งท่องเที่ยวสามารถสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้ชุมชนนั้นกลับมาได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวอีกครั้งได้ เรียกระยะดังกล่าวว่า ระยะปรับปรุง (rejuvenation)

ตามที่ได้กล่าวข้างต้น ในบทความนี้จะเป็นการนำเสนอวงจรชีวิตและพัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ในช่วงก่อนเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของ COVID-19 เมื่อชุมชนต้องเผชิญวิกฤตจากการแพร่ระบาดของ COVID-19 ชุมชนจะมีการปรับตัวและรับมืออย่างไร เพื่อทำความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) จากการเผชิญกับวิกฤตการณ์ในครั้งนี้ การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) สามารถรับมือกับภาวะชะงักงันอันเกิดจากสถานการณ์การแพร่ระบาดในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนต่าง ๆ จนทำให้เกิดภาวะถดถอยหรือไม่ และชุมชนมีความยืดหยุ่น (resiliency) กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร เพื่อนำบทเรียนที่ได้จากสถานการณ์ดังกล่าวมาใช้ในการตั้งรับกับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่อาจเกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การออกแบบแผนการลดความเสี่ยงของสังคมในอนาคตได้

ข้อเสนอแนะ

1. ภาครัฐเข้าไปมีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเฉพาะในระหว่างการสำรวจ (exploration) การท่องเที่ยวในยุคแรก ๆ ในรูปแบบการร่วมมือในการจัดการ (co-management) ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ โดยพบว่ารัฐจะมีบทบาทเป็นผู้ร่วมลงทุนกับชุมชนในรูปแบบลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก เทคโนโลยี การสื่อสาร การประชาสัมพันธ์ และการตลาด ซึ่งเป็นเงินลงทุนจำนวนมากและเป็นข้อจำกัดของชุมชน รวมถึงดำเนินการในกิจกรรมการพัฒนาทุนมนุษย์ เช่น ความรู้ ทักษะและความสามารถในการจัดการท่องเที่ยว จนทำให้ชุมชนสามารถพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวและฐานการเรียนรู้ชุมชนจากทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางธรรมชาติ สามารถตอบสนองต่อพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของชุมชนได้สำเร็จ

2. ควรมีการศึกษาต่อยอดเพื่อทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการแพร่ระบาดของ COVID-19 เมื่อชุมชนต้องเผชิญวิกฤตจากการแพร่ระบาดของ COVID-19 ชุมชนจะมีการปรับตัวและรับมืออย่างไร และการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) สามารถรับมือกับภาวะชะงักงันอันเกิดจากสถานการณ์การแพร่ระบาดในรอบ 3 ปีที่ผ่านมา ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อวงจรชีวิตของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนต่าง ๆ จนเกิดภาวะถดถอยหรือไม่ รวมถึงชุมชนมีความยืดหยุ่น (resiliency) กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไร เพื่อนำบทเรียนที่ได้จากสถานการณ์ดังกล่าวมาใช้ในการตั้งรับกับภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่อาจเกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การออกแบบแผนการลดความเสี่ยงของสังคมในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้นำชุมชน แกนนำกลุ่มธุรกิจชุมชนสมาชิก ตลอดจนผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในพื้นที่ศึกษาทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านนาต้นจั่น ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า ชุมชนลับแล และชุมชนลำน้ำเข็ก ที่ได้สละเวลาในการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีตลอดระยะเวลาการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและ

สังคมของการท่องเที่ยวชุมชน: กรณีศึกษา ภาคเหนือตอนล่าง” ภายใต้ชุดโครงการ “การศึกษาเศรษฐกิจท่องเที่ยวชุมชนอย่างครบวงจร: จากโซเซียลมีเดียถึงชุมชนท่องเที่ยว” โดยนำเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ซึ่งมี ศาสตราจารย์ ดร.มิ่งสรรพ ขาวสอาด เป็นผู้อำนวยการแผนงาน ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกท่านและทุกหน่วยงานที่มีส่วนสนับสนุนให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงไปได้ด้วยดีมา ณ โอกาสนี้

References

- Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. **Canadian Geographer**, 24(1), 5–12. <https://doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>
- Ginanjar, R., & Runingsawitri, H. S. (2023). Community empowerment in tourism development: Concepts and implications. **The Eastasouth Management and Business**, 1(3), 111–119. <https://doi.org/10.58812/esmb.v1i03.82>
- Habiba, M., & Lina, F. Y. (2023). Community-Based Tourism (CBT): A community development tool. **European Journal of Business and Management**, 15(17), 1–9. <https://doi.org/10.7176/ejbm/15-17-01>
- Kaosa-ard, M., Phaokhrueang, A., Unthong, A., Phasabut, R., Fongthong, S., Suriyanrattakorn, S., & Pampasit, R. (2019). **Tourist behaviors and economic/social benefits for tourism - related communities (Research report) (พฤติกรรมนักท่องเที่ยวและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมของการท่องเที่ยวเพื่อชุมชน) (รายงานการวิจัย)**. Thailand Science Research and Innovation.
- Ministry of Public Health. (2022). **Plan and measures for managing the COVID-19 situation towards an endemic disease (แผนและมาตรการการบริหารจัดการสถานการณ์โรคโควิด 19 สู่โรคประจำถิ่น)**. Strategy and Planning Division, Office of the Permanent Secretary, Ministry of Public Health. <https://dmsic.moph.go.th/index/detail/8962>
- Ministry of Tourism and Sports. (2017a). **Tourism economic report No. 7 January-March 2017 (รายงานสภาวะเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ฉบับที่ 7 มกราคม-มีนาคม 2560)**. Office of the Permanent Secretary, Ministry of Tourism and Sports.
- Ministry of Tourism and Sports. (2017b). **Tourism statistics 2017 (สถิติด้านการท่องเที่ยว ปี 2560)**. <https://www.mots.go.th/news/category/414>
- Ministry of Tourism and Sports. (2019). **Tourism economic report Q3/2019 (รายงานภาวะเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ไตรมาส 3/2562)**. <http://www.mots.go.th/download/TourismEconomicReport/3PresentationTourismEconomic.pdf>
- Murphy, P. E. (1988). Community driven tourism planning. **Tourism Management**, 9(2), 96–104. [https://doi.org/10.1016/0261-5177\(88\)90019-2](https://doi.org/10.1016/0261-5177(88)90019-2)
- Murphy, P. E. (2013). **Tourism: A community approach (RLE Tourism)**. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203068533>
- Namwong, S. (2015). **The development of community based tourism plan Bannatonchan, Si Satchanalai district, Sukhothai province (การพัฒนาแผนการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านนาดันจั้นอำเภอสรีสัชชาลัย จังหวัดสุโขทัย)** [Master's thesis, Naresuan University]. NU Intellectual Repository. <https://shorturl.asia/ULI4w>
- Office of the National Economic and Social Development Council. (2026, May 29). **National Income of Thailand 2024 (รายได้ประชาชาติของประเทศไทย พ.ศ. 2567)**. <https://www.nesdc.go.th/info/thailands-national-income/>
- Pampasit, R. (2009). **Sustainability and the social carrying capacity of adventure tourism: The case study of rafting tourism at Keg River, Phitsanulok (ความยั่งยืนและความสามารถในการรองรับทางสังคมของการท่องเที่ยวเชิงผจญภัย : กรณีศึกษาการท่องเที่ยวล่องแก่งลำน้ำเข็ก จังหวัดพิษณุโลก)** [Doctoral dissertation, Naresuan University]. NU Intellectual Repository. <https://shorturl.asia/yAqQK>
- Pampasit, R. (2019). **Tourist behaviors and economic/ social benefits for tourism - related communities: Case study lower north (Research report) (พฤติกรรมนักท่องเที่ยวและผลประโยชน์ทาง**

- เศรษฐกิจและสังคมของการท่องเที่ยวชุมชน : กรณีศึกษา ภาคเหนือตอนล่าง) (รายงานการวิจัย).** Thailand Science Research and Innovation.
- Pampasit, R. (2022). Community-based tourism and community economic development: The case of the lower northern region, Thailand. **Journal of Community Development Research (Humanities and Social Sciences)**, 15(4), 110–124. <https://doi.org/10.14456/jcdr-hs.2022.39>
- Pampasit, R. (2026). Community-based tourism development: A case study of Ban Na Ton Chan, Ban Tuek subdistrict, Si Satchanalai district, Sukhothai province (การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษานานาชาติต้นจัน ตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย). In C. Samnieng (Ed.), **Dawn of happiness: History, economy, society, and politics of northern towns (อรุณรุ่งแห่งความสุข ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง หัวเมืองฝ่ายเหนือ)** (pp. 213–246). Naresuan University Press.
- Phromkham, T. (2022). **Community-based tourism management based on the collaborative management concept: A case study of Phu Hin Rong Kla national park and Ban Rong Kla community, Nakhon Thai district, Phitsanulok province** (การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดการจัดการแบบร่วมมือกัน กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้าและชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอหนองไผ่ จังหวัดพิษณุโลก) [Doctoral dissertation, Naresuan University]. NU Intellectual Repository. <http://nuir.lib.nu.ac.th/dspace/handle/123456789/5376>
- Phromkham, T., Pampasit, R., Boonwanno, T., & Rattanaprathum, N. (2022). Development of community-based tourism under the tourism area life cycle concept of Richard W. Butler on national park area: A case study of Ban Rong Kla community, Nakhon Thai district, Phitsanulok province (พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดวงจรชีวิตพื้นที่ท่องเที่ยวของ Richard W. Butler ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ กรณีศึกษา: ชุมชนบ้านร่องกล้า อำเภอหนองไผ่ จังหวัดพิษณุโลก). **Nakhon Ratchasima Rajabhat University Community Research Journal**, 16(4), 123–136. <https://doi.org/10.14456/nrru-rdi.2022.70>
- Promprasit, W. (2022). **The key success factors of community-based tourism development: A case study of Baan Na Ton Chan, Bantuek Sub-district, Srichatchanalai district, Sukhothai province** (ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษานานาชาติต้นจัน ตำบลบ้านตึก อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย) [Master's thesis, Naresuan University]. NU Intellectual Repository. <http://nuir.lib.nu.ac.th/dspace/handle/123456789/5883>
- Rojrungsat, P. (2010). **Community-based tourism (การท่องเที่ยวชุมชน)**. Odeon Store.
- Sriwilai, S., & Thongsri, R. (2021). The effects of the spread of Covid-19 pandemic on Thai tourism (การแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลต่อการท่องเที่ยวของประเทศไทย). **Journal of Legal Entity Management and Local Innovation**, 7(8), 405–416.
- Sutresna, I. B., Suyana, U. I. M., Saskara, I. A. N., & Wiwin, S. N. P. (2019). Community based tourism as sustainable tourism support. **Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences**, 94(10), 70–78. <https://doi.org/10.18551/rjoas.2019-10.09>
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2014). **UNWTO tourism highlights, 2014 edition**. <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416226>
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2018). **UNWTO tourism highlights, 2018 edition**. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>
- United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2020). **UNWTO world tourism barometer**. <https://www.unwto.org/unwto-world-tourism-barometer-data>